

ОЛЕКСАНДР ПАГІРЯ

ВІДНОСИНИ МІЖ УКРАЇНСЬКИМ ВИЗВОЛЬНИМ РУХОМ ТА УГОРСЬКОЮ АРМІЄЮ В ГАЛИЧИНІ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1944 РОКУ

Проблема взаємовідносин між ОУН і УПА та Угорщиною в роки Другої світової війни належить до малодосліджених тем української історії середини ХХ ст. Це питання ще не стало предметом окремого комплексного наукового дослідження. На сьогодні існує порівняно невелика кількість праць, присвячених проблемі проведення мирних переговорів між керівництвом українського визвольного руху та Угорщиною в 1943-1944 рр. Зокрема, на цю тему писали українські дослідники А. Боляновський¹, М. Держалюк², Л. Лещенко³, В. В'ятрович⁴, В. Деревінський⁵, О. Пагіря⁶ та угорський історик І. Ровос⁷.

Чи не єдиним напрацюванням, у якому здійснено спробу сформулювати цілісну картину взаємовідносин між ОУН і УПА та угорською армією в роки Другої світової війни, стали праці польського

історика Г. Мотики⁸. Останній вперше звернув увагу на кардинальну зміну в стані українсько-угорських військово-політичних стосунків, яка сталася після здійснення німецької окупації Угорщини за планом під кодовою назвою «Маргарете-1» 19 березня 1944 р. На його думку, із цього часу починається хвиля жорсткого українсько-угорського військового протистояння, яка фактично тривала до липня 1944 р. Назагал автор досить цілісно відтворив усю палітру українсько-угорських військово-політичних стосунків у роки Другої світової війни, розглянувши як головні етапи та результати проведених переговорів між командуванням УПА та угорської армії у вказаний період, так і описавши низку військових сутичок та зіткнень між обома арміями, проведення взаємних ворожих акцій.

Пропонована стаття присвячена питанню взаємовідносин між українським визвольним рухом та угорською армією на території Галичини в першій половині 1944 р. Насамперед слід відзначити, що українсько-угорські військово-політичні відносини в цьому регіоні мали свою окрему специфіку й були дещо відмінні від стану стосунків між ОУН та УПА й угорською армією на території Волині та Південного Полісся. Незважаючи на те, що низку фактів з історії взаємовідносин між ОУН і УПА та угорською армією в Галичині вже оприлюднено в дослідженнях Г. Мотики, усе ж існує гостра потреба значно розширити й доповнити зазначений аспект українсько-угорських стосунків періоду Другої світової війни, залучаючи при цьому максимальну кількість джерел українського та угорського походження й таким чином спробувати сформулювати цілісну картину українсько-угорських військово-політичних відносин у Галичині в першій половині 1944 року.

У результаті укладення низки договорів про ненапад та нейтралітет між командуванням УПА та угорськими окупаційними військами на території Волині восени 1943 р., було досягнуто припинення стану ворожого протистояння між українським визвольним

¹ Боляновський А. Переговори УПА з угорською армією (кінець 1943-поч. 1944 рр.) // *Україна в минулому*. — Київ-Львів, 1995. — Вип. 7. С. 52-60.

² Держалюк М. Взаємини УПА з угорськими військами у 1944 р. // *Пам'ять століть*. — Київ, 1997. — №1. — С. 138-141; Держалюк М. *Україна в концепціях і доктринах Угорщини // Українська державність в ХХ ст. Історико-політичний аналіз*. — Київ, 1996. — С. 163-176.

³ Лещенко Л. О. «Українське питання» в дипломатичній історії Другої світової війни (1939-1945) // *Нариси з історії дипломатії України / Галенко О. І., Камінський Є. Є., Кірсенко М. В. та ін. / За ред. Смоля В. А.* — Київ, 2001. — С. 519-524.

⁴ В'ятрович В. *Україно-угорські переговори // УПА у боротьбі проти тоталітарних режимів. — Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. — Львів, 2004. — Вип. 11. С. 170-175.

⁵ Деревінський В. *Ставлення ОУН (Б) і УПА до сусідніх народів та національних меншин*. — Київ, 2006. — С. 108-109.

⁶ Пагіря О. *Переговори між УПА й Угорською армією в 1943-1945 рр. // Визвольний шлях* — 2006. — Кн. 6. — С. 86-115.

⁷ Ravasz István. *Ukrán-magyar katonai kapcsolatok A XX.Század Első Felében // Україна-Угорщина: спільне минуле та сьогодення. Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 14-16 квітня 2005 р.) / Відп. ред. В. А. Смолюк*. — К., 2006. — Old. 211-220; Ravasz István. *Ukrán-magyar kapcsolatok — fél évszázaddal ezelőtt // 60 років від початку Другої світової війни. Матеріали міжнародної наукової конференції*. — Ужгород, 2001. — С. 37-45.

⁸ Motyka G. *Wojska Węgierskie na Wołyniu i w Galicji Wschodniej 1941-1944 // Сторінки воєнної історії України. Збірник наукових статей*. — Київ, 2002. — Вип. 6. — С. 31-33; Motyka G. *Węrzy a konflikt polsko-ukraiński w latach 1939-1953 // Tygiel Narodow. Stosunki społeczne i etniczne na dawnych ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej. 1939-1953. Wydanie I.* — Warszawa, 2002. — S. 376-383; Motyka G. *Stosunki Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów a Ukraińskiej Powstanczej Armii z armią węgierską // Ukraińska partyzantka 1942-1960. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstanczej Armii*. — Warszawa, 2006. — S. 271-280.

рухом та Угорщиною, а також закладено передумови для подальшої співпраці між обома арміями на антибільшовицькій основі.

Проте вирішальним чином ситуація у відносинах між ОУН і УПА та Угорщиною змінилася після подій 18-19 березня 1944 р., коли, за сценарієм німецької операції «Маргарете — 1», М. Горті запросили на переговори з А. Гітлером до його штаб-квартири в Клесхеймі. Під час розмови з фюрером регент категорично відхилив вимогу німців підписати документ, за яким німецькі війська запрошено на територію Угорщини від його імені. Фюрер погодився зберегти інститут регентства, але, погрожуючи введенням румунських та словацьких військ на територію Угорщини, змусив М. Горті погодитися на призначення замість прозахідного уряду М. Калаї германофільського кабінету. Згідно з планом німецької операції вранці 19 березня 11 дивізій вермахту зайняли всі стратегічні об'єкти в країні*. Членів уряду М. Калаї заарештовано, а сам прем'єр був змушений шукати притулку в турецькому посольстві в Будапешті. Замість нього призначено пронимецький уряд на чолі з колишнім угорським послом у Берліні Д. Стояї, який відразу розпочав насаджувати німецькі порядки в країні. Фактично вся влада в Угорщині зосередилася в руках гітлерівського намісника Е. Везенмаєра, який мав контролювати діяльність уряду, стежити за виконанням сировинних поставок до Німеччини та відправкою нових угорських військ на східний фронт. За таких умов виконання конкретних домовленостей, досягнутих у результаті попередніх українсько-угорських переговорів, виявилось досить складною справою.

Після цих подій регент М. Горті під сильним німецьким тиском був змушений відправити в Південну Галичину на німецько-

більшовицький фронт 1-у угорську армію (320 тис. чол.) на чолі з ген.-полк. Гейзою Лакатошем, окремі частини якої змушені були провадити бойові дії і проти українських повстанців. Із посад було звільнено або переведено на інші службові ділянки чимало угорських офіцерів, причетних до переговорів з УПА. Так, 19 березня 1944 р. було усунуто з посади начальника генштабу ген. Сомбатхеї. При цьому останній знищив чимало документів, у тому числі й ті, що стосувались українсько-угорських переговорів.

У квітні-травні 1944 р. через ситуацію, що склалася внаслідок німецької окупації Угорщини та встановлення пильного контролю над угорськими частинами з боку командування вермахту, настає загострення українсько-угорських військово-політичних стосунків, що фактично призвело до ліквідації всіх попередніх домовленостей між Головною Командою УПА та угорським командуванням відносно ненападу, нейтралітету та військової співпраці.

Через зайняття радянськими військами території Волині основні угорські військові сили, які перебували на території України, були сконцентровані на території Південної Галичини (Долинський, Калуський, Станіславівський, Надвірнянський, Товмацький р-ни) у складі І-ої угорської армії. Вони разом з німецькими військовими частинами розпочали активно розбудовувати систему оборонних укріплень уздовж великих річок і в передгір'ї Карпат, готуючись до відбиття чергового радянського наступу. У Карпатах у справу українсько-угорського договору були втаємничені лише представники вищого командування, про нього не знали ні нижчі штаби угорських частин на Підкарпатті, ні командири бойових відділів УПА. Особливої практики укладання тактичних локальних договорів тут не склалося. Це призвело до численних конфліктів.

Під час відступу угорські частини часто вдавалися до грабування мирного населення. У звіті з території Станіславівщини за квітень 1944 р. зазначено: «ставлення їх (угорців. — О. П.) до населення брутальне, попросту дике, кожного чоловіка підозрюють, що має зв'язок з партизанами, це почали підозрювати аж в тих селах, де з'єдналися з німцями, бо як переходили через Чорний ліс, то були дуже лагідні та просили продуктів». Водночас автор звіту відзначав зростання кількості пограбувань та крадіжок з боку угорських військових, посилення репресій проти членів цивільної мережі ОУН та мирного населення⁹. Так, 29 березня 1944 р. угорська

* Цікавим є той факт, що за день до окупації Угорщини, 18 березня 1944 р., відбулася довгоочікувана, але вже позбавлена будь-якого змісту висадка на парашутах зв'язкової місії армії США у складі 4-х американських офіцерів, що мала на меті підготувати всі необхідні умови для капітуляції Угорщини. Окрім цього, через угорського представника в Лісабоні на початку березня 1944 р. державний департамент США надіслав повідомлення у Будапешт з інформацією про те, що президент США Ф. Рузвельт виявив бажання підтримати угорські вимоги, виходячи з принципів самовизначення, у тому разі, якщо Угорщина надасть гарантії західним союзникам у підтримці їхніх армій у вирішальний момент. Проте ці кроки з боку альянтів уже не мали жодного впливу на розвиток подій у самій Угорщині (Rupprecht P. *The image of Hungary's international position in American foreign policymaking, 1937-1947.* — University of Minnesota, 1967. — P. 383; Macartney C. A. *A History of Hungary. 1929-1945. Volume II.* — New York: F. A. Praeger, 1957. — P. 216).

частина, що вийшла з Галича, спалила с. Пукасівці й убила 18 селян за те, що тут пропало семеро угорських вояків¹⁰.

Така ганебна поведінка угорських військових призвела до зростання кількості збройних сутичок із повстанськими відділами. Ще наприкінці березня — на початку квітня 1944 р. збільшується кількість випадків роззброєння відділами УПА та боївками ОУН невеликих груп угорських військ, що поспішно відступали перед раптовим наступом більшовиків й уникали виконання німецьких наказів щодо прикриття німецько-радянського фронту. У середині березня 1944 р., за даними українського підпілля, невелика група повстанців у кількості 20 осіб роззброїла цілий угорський батальйон на Товмаччині¹¹. 25 березня 1944 р. боївка ОУН «Залізняка», що нараховувала 13 осіб, роззброїла в с. Фатівці на Коломийщині 24 угорських гонведів. 27 березня той самий відділ роззброїв 30 мадярів у с. Жукові та 12 мадярів у с. Михалкові на Коломийщині. 28 березня 1944 р. повстанці з боївки «Бурлая», що нараховувала 80 осіб, роззброїли в с. Хлібниці (той самий повіт) 4 угорців¹². У кінці березня 1944 р. один із відділів УПА на теренах Коломийщини вдалим наскоком роззброїв три угорські сотні¹³. 5 квітня 1944 р. в лісі між Бондаровом та Мостовою на Станіславівщині було роззброєно угорців, що їхали на 4-х машинах¹⁴.

⁹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління (далі ЦДАВО) України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 137. — Арк. 17.

¹⁰ Я. Струтинський («Яспар»). Сотник Андрій Кисіль-Дольницький («Голубенко») // Літопис УПА. — Т. 26. — Торонто-Львів, 2001. — С. 193.

¹¹ Літопис УПА. — Т. 19. Група УПА «Говерля». Книга друга: спомини, статті та видання історично-мемуарного характеру. — Торонто-Львів, 1992-1993. — С. 28.

* Однак при цьому важко повірити, що така невелика група українських повстанців змогла так успішно провести роззброювальну акцію щодо цілого угорського батальйону. У поданих вище даних українського підпілля наявне очевидне перебільшення або перекручення реальних фактів. Цілком можливо, що саме проведення акції із роззброєння угорців було лише ширмою, зовнішнім прикриттям для таємної передачі зброї та амуніції від угорської армії до рук УПА, що було попередньо узгоджено між командуваннями обох армій.

¹² Збройна боротьба українського народу проти окупантів (Вістки з українських земель за час від січня до серпня 1944 р.) // Архів ЦДВР. — Ф. 7. — Т. 5. — Арк. 10; УПА в світлі документів з боротьби за УССД. 1942-1950 рр. (Бойові дії УПА). Частина II. — Б. м., 1957. — С. 39.

¹³ Літопис УПА. — Т. 19. Група УПА «Говерля». Книга друга: спомини, статті та видання історично-мемуарного характеру. — Торонто-Львів, 1992-1993. — С. 28.

¹⁴ УПА в світлі документів з боротьби ... — С. 41.

Загалом, як зазначав щодо характеру проведених акцій УПА із роззброєння угорських вояків на теренах Воєнної округи (ВО 4) «Говерля» її командир Іван Бутковський — «Гуцул», «як правило, проходили вони без ужиття зброї. Сили проти мадярів уживано хіба тільки тоді, коли вони, відмовляючись скласти зброю добровільно, починали стріляти»¹⁵. За свідченнями І.Якимчука, в екстремальній ситуації угорці воліли краще здатися в полон повстанцям, ніж входити в затьняні бої з відділами УПА¹⁶.

Таким чином командування УПА змогло успішно скористатись із ситуації на радянсько-німецькому фронті, здобувши при цьому велику кількість зброї, амуніції, медикаментів та різного військового майна, що було надзвичайно важливо з огляду на підготовку до тривалої боротьби з більшовицьким режимом.

Під час пересунення лінії фронту на терені дій групи УПА — «Захід» опинилася частина VI-го угорського армійського корпусу під командуванням Ференца де Кішбарнака. Відділи УПА, які перебували в його околиці, спочатку нейтрально ставилася до угорців, проте напади останніх на місцеве населення, проведення арештів членів теренової мережі ОУН та спалення українських сіл спонукали УПА до активних військових дій проти агресивно налаштованого угорського війська. Із цього приводу командир 4-ої ВО групи УПА — «Захід» І. Бутковський зазначав: «наше ставлення до них (угорців. — О.П.) на практиці було обумовлено їхньою лояльною поведінкою супроти наших відділів та цивільного населення. Де мадярські відділи, надуживаючи української гостинності, грабили села чи, йдучи за підшептами ворожих нам елементів, виступали проти УПА, там зустрічались з нашим рішучим і нещадним ударом»¹⁷.

Внаслідок цього на Калушині 11-15 квітня 1944 р. було розгромлено угорські відділи, що палили українські села. Зіткнення УПА з угорцями відбувалися також на Долинщині та Надвірнянщині¹⁸. Саме в районі Надвірної, за спогадами І. Бутковського, запеклі бої між відділами УПА та угорцями тривали протягом декількох

¹⁵ Літопис УПА. — Т. 19. — С. 32.

¹⁶ Записав О. Пагір'я 12.07.2008 р. в м. Моришині Стрийського району Львівської області від Івана Якимчука, 1924 р. н. — Зберігається в приватному архіві О. Пагір'я.

¹⁷ Літопис УПА. — Т. 19. — С. 32.

¹⁸ Шанковський Л. Українська Повстанча Армія // Історія Українського війська 1917-1995. — Львів, 1996. — С. 548-549.

місяців весни 1944 р. Внаслідок цього мадярським гонведам було завдано значних втрат, і вони були змушені змінити своє вороже ставлення до українського населення. У середині квітня 1944 р. внаслідок переговорів між командуванням УПА та 1-ої угорської армії угорським частинам було надано дозвіл на вільний перехід через територію Чорного лісу, в чому їм допомогли повстанські відділи¹⁹.

У квітні 1944 р. в с. Гнійно Володимир-Волинського району відділ УПА розгромив групу угорських дезертирів, що грабувала українських селян. У квітні 1944 р. угорці пограбували с. Пилипи на Коломийщині, забравши до Угорщини близько 150 осіб. Проте в горах на конвой напав відділ УПА, який визволив заарештованих та убив угорських конвоїрів²⁰. 6 травня 1944 р., коли угорці арештували повітового командира ВПЖ УПА, дійшло до бою між повстанським відділом та підрозділом мадярів біля сіл Грабівка та Саджава на Богородчанщині, в результаті якого останні втратили 50 вояків, але через прихід додаткових сил ворога українські вояки змушені були відступити, через що окупанти спалили згадані села й провели репресії проти мирного українського населення²¹. 12 травня 1944 р. біля с. Солотвини розвідувальний відділ УПА несподівано потрапив в угорську засідку, з якої зумів вийти з двома пораненими стрільцями²².

Із початком травня 1944 р. угорські війська розпочали облави на чоловіче населення Станіславщини для роботи на будівництві оборонних укріплень²³. Частішими ставали також випадки обстрілу угорськими охоронними тилловими частинами відділів УПА під час їх переходу через залізниці, лінії сполучення та мости, чого раніше не було через дотримання умов домовленості.

Цікаві стосунки в цей час склалися між угорськими військами та відділами УПА на території Гуцульщини. Тут сотня Юліяна Матвіїва — «Недобитого» зуміла відбити награбовану худобу в одного з угорських відділів. У відповідь на це командування угорської дивізії

відрядило один батальйон для здійснення відплатної акції над відділами УПА. Однак українські повстанці змогли випередити їх, здійснивши успішну засідку на угорський відділ. Більшість угорців були змушені відступити, невелику частину з них було вбито та поранено, а 100 осіб потрапили в полон до повстанців. Після цього до сотні «Недобитого» прибули сотні «Боевіра» та Назарія Данилюка — «Перебийноса», які планували взяти спільну участь в обороні проти чергового угорського наступу. Проте, усвідомивши загрозу великих втрат від збройних зіткнень з українськими повстанськими силами на Гуцульщині, угорське командування дивізії вирішило піти на мирні переговори з УПА. До місця розташування згаданих відділів УПА відправлено мирну військову делегацію у складі двох офіцерів. Однак командир «Недобитий» спочатку не дав санкції на проведення переговорів з угорськими старшинами, не маючи на це офіційних повноважень від окружного проводу ОУН. Лише після встановлення зв'язку з проводом ОУН було вирішено досягти локальної домовленості з угорськими військами на території Верховини. Для проведення переговорів з мадярським полковником відправили колишнього полковника Української Галицької Армії (УГА) Теодора Стефановича — «Кропиву» в супроводі почту в складі кількох старшин УПА (серед них був також чотовий «Шугай»).

Під час переговорів, які відбувалися німецькою мовою, було досягнуто домовленості про те, що угорські війська припинять будь-які збройні та ревізійні акції супроти повстанців й українського мирного населення і передадуть УПА як компенсацію за вчинені ворожі дії значну кількість продовольства, зброї та амуніції. Своєю чергою, повстанці мали повернути всіх угорських полонених, захоплених під час засідки на мадярський батальйон.

Одразу після переговорів згідно з розпорядженнями угорського полковника з місця розташування угорської дивізії до повстанських становищ стали надходити вантажівки з військовим майном та продовольством. Після цього українські повстанці відпустили угорських полонених. Внаслідок досягнутої домовленості на території Верховини на певний час встановилися нейтральні стосунки між УПА та угорською армією²⁴.

¹⁹ Літопис УПА. — Т. 19. — С. 33.

²⁰ УПА в світлі документів з боротьби за УССД. 1942-1950 рр. Частина II. — С. 49.

²¹ ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 133. — Арк. 24; ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 132. — Арк. 71; УПА в світлі документів з боротьби ... — С. 52.

²² ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 132. — Арк. 71.

²³ Див.: ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 132. — рк. 81.

²⁴ Андрусак М. Брати грому. Художньо-публіцистична повість. — Коломия, 2002. — С. 133-137.

Певним чином до загострення українсько-угорських стосунків у Галичині спричинився вплив на угорське командування польського національного руху, вороже налаштованого до українців. У зв'язку з цим слід окремо зупинитися на такій важливій проблемі в українсько-угорських стосунках періоду Другої світової війни, як втручання третьої сили — поляків. Цей аспект проблеми найкраще розкрив у своїх працях польський дослідник Г. Мотика. На його думку, в силу чинної протягом війни угорсько-польської військово-політичної співпраці, українсько-угорська домовленість в жодному разі не була спрямована проти поляків. З політичного огляду угорці були більше зацікавлені в тому, щоб після закінчення війни Галичина відійшла до відновленої польської держави, ніж до української незалежної держави, в існуванні якої на своїх північних кордонах не були зацікавлені угорські урядовці. Автор стверджує, що в українсько-польському конфлікті угорці, безумовно, були на боці поляків. Із польським підпільним рухом протягом війни існувала співпраця в розвідувальній сфері — поляки інформували угорців про український рух та військово-політичне становище в Галичині. Окрім цього, відбувалися польсько-угорські переговори щодо утворення в Угорщині з інтернованих польських військових щонайменше однієї дивізії, яка мала дістатися до Львова в разі вибуху там польсько-української війни²⁵.

В одному з підпільних звітів зі Станіславівщини з цього приводу зазначено: «Поляки ворожо настроюють мадярів до українців. Вони подають їм, що українські партизани — це малі банди, які тільки грабують і палять польські села, а самих поляків убивають. Також подають мадярам дані про мнимі вбивства мадярів українськими партизанами. Докладно інформують мадярів про наш рух. Під впливом цього почали мадяри на спілку з поляками переводити ревізії й арештування українців»²⁶. Дійшло до того, що за відома й за активної співучасті угорських військових поляки почали організовувати терористичні банди для здійснення нападів на українські села. У квітні-травні 1944 р. такі грабіжницькі напади здійснено на

²⁵ Motyka G. *Stosunki Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów a Ukraińskiej Powstanczej Armii z armią węgierską // Ukraińska partyzantka 1942-1960. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstanczej Armii.* — Warszawa, 2006. — S. 271-280.

²⁶ ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 133. — Арк. 15.

с. Посіч, Стара Лиска, Тисів, Дубчаківка та м. Товмач. Окрім цього, у спілці з поляками та німцями у квітні 1944 р. угорські війська спалили низку сіл на Станіславівщині: Старий Мізунь (1-5 квітня), Копанки (11-15 квітня), Кропивники (17-22 квітня), Грабівка і Саджава (6 травня)²⁷.

За деякими відомостями, угорські гонведи здійснили пацифікаційну акцію в с. Старий Мізунь у відповідь на роззброєння угорського відділу охоронною сотнею старшинської школи «Олені» під командуванням Михайла Ґаля — «Коника» між селами Старий та Новий Мізунь. Під час останнього вояки УПА зробили поповнення військових запасів старшинської школи «Олені». Угорський напад на село виявився цілковитою несподіванкою для них, тому українські повстанці не змогли захистити мирного населення від жорстокого погрому мадярів²⁸.

Однак слід зазначити, що ставлення угорців до мирного населення в різних регіонах Галичини було неоднаковим. З цього приводу член підпілля ОУН на Станіславівщині зазначав: «Відношення мадярів до цивільного українського населення дуже тяжко звести під один спільний знаменник. Воно дуже різне і узалежене цілковито від місцевого командування. Відступаючи перед наступом більші частини ставились до населення повздержливо, не грабували ані не чіпали людей [...]. Причиною такого ставлення було, мабуть, те, що їх було дуже мало і вони боялися партизанів. Були випадки, що старшини хотіли домовлятися з провідниками партизанів в справі взаємного ненападу. Та коли приїхали свіжі й краще озброєні частини з Мадярщини, які ще не стрічалися з партизанами й яких попереджувано, що українські партизани це тільки слабкі банди, які грабують і вбивають мадярських вояків, — відношення до населення радикально змінилося. Почалися грабежі, палення сіл і нищення людського майна, ревізії, арештування, розстріли і закидування гранатами невинних, безборонних людей. В застрашених, здеморалізованих гонведів пробудився дух їхніх

²⁷ ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 133. — Арк. 15, 16, 24.

²⁸ Нескорена Долинщина. *Літопис визвольних змагань. Мартирологи, біографії, спогади, документи, фотографії / Упор. М. Борис.* — Івано-Франківськ, 2002. — С. 13.

прадідів — жорстоких гунів, які, не зважаючи ні на сльози, ні на прокльони, лишали руїну там, де проходили їхні загоны»²⁹.

Відносно ставлення угорських військ до ОУН та УПА автор звіту зазначав: «Всюди розпитують за УПА й українських партизанів. Вояки часто оповідають про свої зустрічі з загонами УПА на Волині. Говорили, що українські партизани не стріляли мадярів, вони забирали тільки зброю, а вояків відпускали. Дуже часто билися спільно проти більшовиків або червоних партизанів. Старшини договорювалися з провідниками українських партизанів у справі взаємного ненападу. Були випадки, коли звільняли наших людей, коли задержали зі зброєю [...]. Та з часом відношення до українських партизанів змінилося. Причиною цього є, мабуть, те, що вони не бачать жодної реакції з нашої сторони за їхню поведінку й тому думають, що тут, у Галичині, ми не маємо більшої сили»³⁰.

Відносно лояльно ставилися угорці до українського населення на Стрийщині. У суспільно-політичному огляді за травень 1944 р. повстанець «Жук» повідомляв, що на території повіту «їхня [угорців] поведінка наскрізь коректна, [вони] допомагають селянам в певних роботах та живуть в тісних взаєминах з населенням. Нас [членів підпілля] не чіпають [...]. Мадяри своєю поведінкою з'єднали собі симпатії мас більше, чим німці (якщо такі симпатії існували). В місцях постою по селах допомагають селянам при весняних роботах. Перепоєні ненавистю до німців [...]

Існують фрагментарні відомості про спробу врегулювати згадані вище угорсько-українські конфлікти у мирний спосіб. Зокрема, В. Макар у своїх спогадах наводить свідчення про те, що у відповідь на запит представника УПА при штабі угорського корпусу щодо погромів українських сіл угорське командування заявило, що воно до цієї справи абсолютно не причетне, а всю грабінницьку акцію організовували самі поляки, втягуючи до неї деяких мадярських старшин»³².

²⁹ ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 133. — Арк. 17-18.

³⁰ Там само. — Арк. 19.

³¹ Там само. — Спр. 151. — Арк. 9, 31.

³² Макар. В. *Спомини й роздуми. Береза Картузька. Роки неволі та боротьби.* — Т. 4. — Торонто-Київ, 2001. — С. 246.

Українські розвідники зафіксували навіть той факт, що було видано спеціальний наказ від імені штабу I-ої угорської армії про припинення всякого роду грабежів мирного українського населення³³. Однак всупереч наказові деморалізована й відступаюча під натиском більшовиків угорська армія продовжувала ганебні грабінницькі акції.

Тоді ж, за даними українського підпілля, угорські офіцери в розмові з українською інтелігенцією говорили про те, що «терористичні акції на населення роблять комуністичні елементи армії. Офіцери признають, що українські партизани добрі люди. Похваляють також те, що партизани вдержують мирні відносини з мадярським народом. Це виявилось тоді, коли партизани роззброювали мадярські частини. Мадярське признание партизанам за те, що при роззброюванні не впав ані один мадяр, але відіслано їх на Мадярщину»³⁴.

У зв'язку зі зміною ситуації в українсько-угорських відносинах 5 травня 1944 р. ГК УПА видала наказ, продубльований наказом організаційної референтури Крайового проводу ОУН на Західних українських землях (ЗУЗ), усім бойовим відділам УПА-«Захід» та повітовим провідникам ОУН про сувору заборону вступати в мирні переговори та контакти з ворожими до українського визвольного руху народами. Стосовно угорців у ньому сказано, що у зв'язку з німецькою окупацією Угорщини остання втратила державне право на проведення власної самостійної зовнішньої політики, оскільки повністю політично та військово-економічно підпорядкувала себе Берліну. «У зв'язку з цим, — зазначено в документі, — наше відношення до мадярів дещо змінилося. Дозволяється розоружувати збройні мадярські відділи, але при тім (не зневажувати і не конфісковувати мадярів і т. п.) з розоруженими мадярами поводитись коректно, і по переслуханню звільнити, при чім вести пропаганду інтересу спільної боротьби проти імперіалістів Берліну і Москви за вільні держави усіх народів і т. п. В евентуальних випадках співпраці мадяр з поляками і спільних нападів на наші села і населення можна вжити заходів самооборони, але і при цих самооборонних

³³ ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 132. — Арк. 67.

³⁴ Там само.

акціях маляр «навчити розуму» ([показати] безцільність співпраці [з поляками] і т.п.) і випускати»³⁵.

Цитований наказ, правдоподібно, констатував уже реальний стан, який насправді склався в українсько-угорських військово-політичних стосунках на весну 1944 р. Хоча документ і знаменував певну зміну в ставленні Проводу ОУН та ГК УПА до Угорщини та її армії в Україні, однак при цьому слід зауважити, що він все ж таки не міг кардинальним чином переглянути загального зовнішньополітичного курсу керівництва українського націоналістичного підпілля, спрямованого на залучення Угорщини до антибільшовицького блоку народів.

Зрештою, поганий стан в українсько-угорських стосунках не міг існувати занадто довго. Під впливом подальших військових поразок вермахту та підготовки Червоної армії до наступу в Галичину в середовищі угорських військових усе більш очевидною стає потреба уникнення тактично не вигідних сутичок з українськими повстанськими відділами. Для повстанців бої з угорцями також ставали вкрай небажаними. Це почали усвідомлювати в кінці весни 1944 р. провідники ОУН та більш об'єктивно і реалістично оцінювати ситуацію. Крайовий провідник Юнацтва ОУН ЗУЗ Ярослав Скаськів — «Моряк» в одному зі своїх звітів вказував на те, що «останніми часами дуже часті нагоди до переговорів з мадярами в малому і середньому масштабі», проте «більшість їх пропускається, а навіть є випадки сутичок, які можна легко оминати»³⁶. Подаючи рекомендації відносно ставлення підпілля до угорців, він у наказовій формі радив увійти в контакт з угорцями, швидко заборонити з ними всі зачіпні сутички й намагатися використати їх для закупівлі чи заміни зброї й амуніції — як одне з нечисленних джерел поповнення військових запасів УПА³⁷.

Водночас, готуючись до активного опору більшовицькій окупації західноукраїнських земель, командування УПА було зацікавлене в тому, щоб максимально використати військовий потенціал Угорщини на власну користь і тактично вигідно скоординувати повстансько-партизанські акції УПА в тилу радянських військ з оборонними опе-

³⁵ ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 2. — Спр. 3. — Арк. 53.

³⁶ Там само. — Оп. 1. — Спр. 233. — Арк. 13.

³⁷ Там само. — Арк. 15.

раціями угорської армії, яка почала активно розбудовувати систему укріплень уздовж Карпатського хребта — т. зв. лінію «Арпада» — для відбиття радянського наступу на територію Угорщини.

За таких умов у середовищі організаційних центрів ОУН розроблено низку інструкцій, спрямованих на залучення окремих бойових командирів УПА та місцевих провідників ОУН до українсько-угорських переговорів на місцях для здобуття додаткової зброї, амуніції, технічного обладнання, медикаментів, укладення локальних договорів про нейтралітет та ненапад, координації спільних зусиль проти більшовиків. Хоча вони й суперечили наказові Проводу ОУН, виданого на початку 1944 р. про заборону проводити політичні переговори місцевим штабам УПА та нижчим провадам ОУН із представниками інших народів та держав*, вони все ж проходили й були спрямовані більше на нормалізацію українсько-угорських стосунків на місцевому рівні, не претендуючи на вирішення глобальних політичних проблем у стосунках між двома народами. Тим часом покращити їх на вищому напівофіційному рівні не вдавалося через сильний німецький тиск.

Одну з таких інструкцій нам вдалося виявити в Центральному державному архіві громадських об'єднань (ЦДАГО) України, що має загальну назву «Інформація»³⁸. Походить це джерело з території Галичини, його можна датувати орієнтовно кінцем весни — початком літа 1944 р. Документ, правдоподібно, обірваний, його авторство невідоме, хоча з великим відсотком імовірності можна стверджувати, що його розроблено в середовищі керівництва ОУН. Основною суттю «Інформації», яку доводили в інструктивній формі до низових структур організації та штабів УПА, були рекомендації щодо взаємин та ведення переговорів з угорською армією. Матеріал надруковано на 3-х машинописних сторінках, він є копією

* В інструкції, адресованій усім членам ОУН та воякам УПА, вказано на те, що «питання нашої політики до ворогів належить до найважливіших і найскладніших питань. Тому тим більше наша політика до ворогів мусить належати виключно до політичної референтури Головного Проводу, а ніколи до одного з краєвих Проводів, а тим менше до нижчих проводів, або до поодиноких командирів відділів УПА, і це в додатку, коли вони ведуть політику без найменшого порозуміння з покликаними до цього людьми» (ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 154. — Арк. 4).

³⁸ Центральний державний архів громадських об'єднань (далі ЦДАГО) України. — Ф. 57. — Оп. 4. — Спр. 338. — Арк. 400-402; Там само. — Ф. 57. — Оп. 4. — Спр. 339. — Арк. 399-401.

підпільного документа, захопленого радянськими органами НКВД у 1944 р. на західноукраїнських землях.

Особливістю документа є те, що він відображав настрої та ставлення окремих провідних кіл українського націоналістичного руху до українсько-угорських контактів. Інструктивна «Інформація» має універсальний характер, притаманний документам цієї категорії. Вона є сукупністю доволі детальних практичних настанов і порад, яких мусив дотримуватися кожен учасник українського революційно-визвольного руху у взаємовідносинах з угорськими військами в Україні.

Для уникнення непотрібного кровопролиття між двома сторонами та для створення атмосфери взаємної довіри пропонувано виконати 6 основних пунктів. Перші два визначали обов'язок українських підпільників приймати угорських старшин до себе на помешкання для встановлення товариських взаємовідносин між обома сторонами. Передусім це мали робити колишні австро-угорські старшини як можливі товариші угорців по зброї з часів Першої світової війни та жінки-підпільниці. Рекомендовано запрошувати угорців на спеціально влаштовані мистецькі вечори з використанням там українського та, по можливості, угорського фольклорного репертуару. На приватні зустрічі бажано приводити людей з добрими голосами, які могли б заспівати за столом кілька відомих угорських пісень, а в розмовах підкреслювати схожість українського та угорського фольклору, темпераменту та естетичних уподобань.

У спілкуванні з угорськими військовими необхідно було здобувати повагу до українців як нації. Зокрема зазначалося, що на товариські зустрічі з угорцями слід запрошувати українців лише «з бездоганними товариськими ознаками», а в розмовах необхідно знайомити угорців з українською культурою та історією, а особливо з тими фактами, що свідчили б про достатню політичну зрілість українського народу, його здатність самостійно побудувати власну незалежну державу. Рекомендовано під час дружніх бесід порушувати без будь-якої тенденційності та упередження наперед визначені теми. Насамперед передбачалося говорити, що українці здавна ставляться з симпатією до угорського народу, люблять його фольклор та особливу життєву вдачу.

Ведучи мову про політичні проблеми, треба було підкреслювати спільність у прагненні обох народів у міжвоєнний час до перегляду несправедливих умов Версальської системи міжнародних договорів, що встановлювала некоректні міждержавні кордони. Щодо найбільш болючої і гострої проблеми українсько-угорських відносин — території Закарпаття, то «Інформація» радила говорити, що угорсько-український конфлікт у 1939 р. мав епізодичний і локальний характер, а тому він не може визначати справжнього ставлення сторін одна до одної на сучасному етапі їхніх взаємовідносин. Слід було підкреслювати, що Карпато-Українська держава не мала відвертої антиугорської спрямованості у своїй політиці, водночас применшувати роль національних змагань закарпатців у 1938-1939 рр. для реалізації ідеї побудови Самостійної Соборної Української держави, а етнічну українську територію Закарпаття називати як «терен не пригожий до того — замалий, положений поза природньою межею України». При цьому вказувалося, що «осередок української держави не належить Закарпаттю, ані куди більший румунській займанщині» (йшлося про українські землі Буковини та Бессарабії)³⁹.

Така позиція була своєрідною хитрістю, тактичним відступом від принципових засад українського визвольного руху з його концепцією створення Української Самостійної Соборної Держави на всіх етнографічних теренах українського народу. Такий крок мав дати реальну практичну користь від співпраці з Угорщиною для подальшої боротьби за утвердження незалежної держави. У складних умовах 1944 р., у час жорстокого протистояння декількох потужних військово-політичних сил на території України, описана позиція керівництва українського збройного резистансу виглядає цілком зрозумілою й виправданою. В «Інформації» зазначено, що соборництво — це максимальна програма українського визвольного руху, проте в реальних умовах 1944 р. її здійснити дуже важко, коли навіть не вдалося реалізувати основної вимоги незалежності.

Особливу вагу в інструктивних рекомендаціях відведено тезі про те, що український і угорський народи зацікавлені в державному існуванні обох націй. Спільними ворогами їхнього державного

³⁹ ЦДАГО України. — Ф. 57. — Оп. 4. — Спр. 338. — Арк. 400-402; Там само. — Ф. 57. — Оп. 4. — Спр. 339. — Арк. 399-401.

суверенітету визнано більшовицьку Росію та гітлерівську Німеччину. Особливо підкреслено небезпечність Росії як нового поневолювача Європи та світу. У геополітичному вимірі саме існування самостійної Української держави на Сході Європи, на думку українських націоналістичних лідерів, перешкодило б встановленню спільного кордону СРСР з Угорщиною та Румунією і стало б надійним бар'єром для здійснення агресивних планів СРСР у Європі та на Балканах. Саме тому Українська самостійна держава об'єктивно відповідала інтересам Угорщини.

Автори «Інформації» виходили з того, що угорці, будучи сусідами українців і відчуючи загрозу з боку експансії більшовизму, могли дієво допомогти українському визвольному рухові в його протистоянні з більшовицькою Росією.

Також у розмовах з угорськими старшинами пропонувано з'ясувати ставлення угорської суспільної думки до українського питання та до самої ідеї Української самостійної держави. Особливу увагу звернено на загрозу зриву українсько-угорських переговорів через втручання третьої сили — поляків, про що свідчили факти компрометації українського визвольного руху перед угорськими військовими з боку представників польських політичних сил. Тому, спілкуючись з угорськими старшинами, слід було з'ясувати факти існування спроб з боку польського руху встановити контакти з угорцями та які це мало конкретні результати.

Для української сторони було дуже важливо з'ясувати факт існування певного побоювання з боку угорців щодо майбутніх спроб керівництва українського націоналістичного підпілля повернути територію Закарпаття до самостійної Української держави як її невід'ємну складову. В умовах відвертої загрози захоплення Червоною армією галицьких земель влітку 1944 р. особливої актуальності набувало також питання співпраці обох сторін у справі проведення спільних військових дій проти СРСР. У переговорах і спілкуванні з угорцями рекомендовано з'ясувати, чи побоюються угорці більшовицького наступу в Галичині, як уявляють собі оборону перед ним та чи розуміють користь від співпраці з УПА, яка мала закріпитись у Карпатах й стримувати подальше просування більшовицьких військ у Південно-Західну Європу. При цьому, очевидно, були плани організувати повстанські тиллові бази на Закарпатті, яке перебувало в складі Угорщини, та з допомогою угорської армії відбити

наступ Червоної армії в Карпатах, подібно до того, як Українські Січові Стрільці у складі австро-угорської армії зупинили російські війська на Карпатських перевалах у 1914-1915 рр. При цьому ймовірно, що в стратегічних планах керівництва ОУН та командування УПА угорська армія могла претендувати на роль союзної в боротьбі проти більшовицької імперії. У разі ж захоплення Червоною армією Галичини Угорщина, на думку оунівських провідників, могла прийняти українську політичну еміграцію на своїй території.

Аналізований документ є доволі цікавим історичним джерелом для висвітлення проблеми українсько-угорських переговорів у роки Другої світової війни. «Інформація», на жаль, не з'ясовує конкретних історичних фактів цих контактів і навіть не є певним наказом командування УПА нижчим штабам про припинення військових дій з угорськими частинами. Проте вона відображає ставлення націоналістичного активу до українсько-угорських переговорів, демонструє його погляди на сутність, характер та можливі позитивні результати від цих переговорів, врешті-решт, містить у собі чималий пізнавальний потенціал стосовно ролі Угорщини в загальній стратегії українського визвольного руху і його боротьбі з СРСР. При цьому в деяких принципових питаннях «Інформація» навіть не сходилась з офіційною лінією керівного проводу ОУН, головного командування УПА і створеної в липні 1944 р. Української Головної Визвольної Ради (УГВР). Проте вона містила в собі більше практичних і реалістичних аспектів конкретних переговорів командування УПА та угорської армії в несприятливих для українського визвольного руху умовах літа 1944 р., ніж претендувала на вирішення глобальних політичних проблем у відносинах з Угорщиною. Рекомендації щодо переговорів з угорцями, подані в ній, безумовно, мали сприяти більшій продуктивності та результативності українсько-угорських переговорів з конкретними позитивними наслідками для українського визвольного руху. На жаль, важко встановити поширеність та ступінь застосування зазначеної «Інформації» на практиці. Однак очевидно, що чимало вміщених у ній рекомендацій використали учасники переговорів ОУН та УПА з Угорщиною влітку 1944 р.

Існувала й інша інструкція ОУН, укладена навесні 1944 р., проте більш загального типу з лаконічним формулюванням основних пунктів. У ній зазначено, що «сьогоднішню політичну тактику характеризуємо, як самооборону і поділяємо на 3 очерки». У розділі

про ставлення ОУН «До інших союзницьких німецьких військ» вказано, щоб «а) не вести жодних засідних бойових акцій; б) при-мірно карати за виступи проти народу; в) входити в порозуміння в цілі здобуття зброї і других боеприпасів»⁴⁰.

Очевидно, що в середовищі українського націоналістично-го підпілля побутували й інші інструкції подібного типу, які мали інформувати рядове членство ОУН та вояків УПА про існування попередньої домовленості між ГК УПА та угорською армією про нейтралітет і ненапад, заборонити їм здійснювати будь-які ворожі акції супроти угорських відділів на території України та рекомендувати вступати з ними в переговори для здобуття зброї, амуніції, медикаментів, технічних приладів. В умовах глибокої таємності та конспіративності українсько-угорських мирних переговорів в роки II Світової війни документи інформативного й інструктивного типу були надзвичайно важливі для втілення попередніх домовленостей між українським та угорським командуваннями під час реальних контактів між обома арміями в умовах триваючої світової війни.

Інформація про угорсько-українське збройне протистояння швидко дійшла до вищого командування обох армій. Тому вже у квітні 1944 р. зв'язковий старшина УПА при генеральному штабі угорської армії Андрій Дольницький — «Кисіль», «Голубенко» виїхав до штабу ВО 4 «Говерля» групи «Захід» для врегулювання конфлікту. Аби швидко налагодити справу перемир'я, йому потрібен був окремий помічник на території 4-ої ВО, зв'язковий старшина при штабі 1-ої угорської армії в Карпатах. Командир 4ВО «Говерля» І. Бутковський — «Гуцул» призначив на цей пост свого ад'ю-танта — Ярослава Струтинського — «Яспара». До його обов'язків входило врегулювати конфлікти між відділами УПА та частинами 1-ої угорської армії в Карпатах, стежити за поведінкою угорського війська та його ставленням до українського населення, стежити за транспортуванням для УПА зброї та військових матеріалів, відси-ланням до угорських шпиталів, головним чином на територію За-карпаття, важкопоранених стрільців УПА⁴¹.

⁴⁰ ЦДАГО України. — Ф. 57. — Оп. 4. — Спр. 377. — Арк. 27; ЦДАГО України. — Ф. 62. — Оп. 1. — Спр. 289. — Арк. 35.

⁴¹ Я. Струтинський («Яспар»). Сотник Андрій Кисіль-Дольницький («Голубенко») // Літопис УПА. — Т. 26. — Торонто-Львів, 2001. — С. 192-195.

Фактично Я. Струтинський став заступником А. Дольницько-го у зв'язках з угорським командуванням. Обидва старшини УПА наприкінці травня — на початку червня 1944 р. виконали значний обсяг роботи в штабі 1-ої угорської армії та її окремих частинах, спрямовану на відновлення утрачених зв'язків з угорськими офі-церами та реанімацію стану перемир'я у відносинах між УПА та угорською армією. Зокрема, з допомогою А. Дольницького Я. Стру-тинський — «Яспар» познайомився з офіцерами штабу одного з угорських корпусів у м. Богородчанах. Угорці були надзвичайно зацікавлені своїми новими союзниками, адже їх найбільше тур-бувало питання про те, чи зможе угорська армія оборонити Угор-щину від більшовиків. При цьому мадярські офіцери забезпечили старшин УПА угорськими документами, які давали їм значні мож-ливості в отриманні допомоги від угорського війська для україн-ського підпілля, а також встановили псевдо й знаки порозуміння між нижчими штабами угорської армії та командами УПА. Окрім цього, було також обговорено різні ділянки військової співпраці. Зокрема, угорське командування пообіцяло передавати для УПА здобуту радянську зброю, одяг, чоботи та різне устаткування.

Згодом українські зв'язкові старшини виїхали до м. Надвірної та Делятина, де познайомилися з розміщеними там командирами угорських дивізій. Завдяки виконаній роботі українським старши-нам вдалося встановити зв'язок між штабами угорських дивізій та місцевими командирами УПА, що забезпечило існування стану пе-ремир'я та військової співпраці між ними⁴². Окрім цього, для кращої організації зв'язку з угорським командуванням від українського боку при штабах 3-ох угорських корпусів 1-ої армії з початку літа 1944 р. призначено аналогічних зв'язкових старшин від УПА⁴³.

Від кінця 1943 р. до квітня 1945 р. головним зв'язковим старши-ною від УПА при генеральному штабі угорської армії був А. Доль-ницький — «Кисіль», який мав врегульовувати стосунки між обо-ма арміями в разі випадкових конфліктів і збройних зіткнень. Він підтримував основний зв'язок між угорською армією та УПА й був

⁴² Я. Струтинський («Яспар»). Сотник Андрій Кисіль-Дольницький («Голубенко»). — С. 194.

⁴³ Чижевський В. («Демид»). Організація військової праці ОУН // Архів ЦДВР. — Арк. 57.

своєрідним «військовим аташе» в дипломатичному корпусі українських повстанців. На думку сотника Я. Струтинського, А. Дольницький дуже вдало підходив на цю посаду. Він згодом писав у своїх спогадах: «Я з приємністю переконався, що Андрій мав великий дар дипломата. До нього угорці мали респект. Він володів свobodно німецькою, французькою, слов'янськими мовами, а також вивчав угорську мову й уже міг нею порозумітися [...] В моїх очах він був ідеальний на цей пост. Я завжди був вдоволений, що наші знайшли такого чоловіка на цей пост»⁴⁴. Згодом А. Дольницький переїхав до місця дислокації угорського штабу на територію Закарпаття, і Я. Струтинський був змушений періодично переходити кордон, для того щоб підтримувати з ним контакт.

7 липня 1944 р., на свято Петра й Павла, зв'язкові старшини УПА «Яспар» та «Кисіль» разом з угорськими штабними офіцерами поїхали на машинах в с. Краснолія неподалік від с. Жаб'є на Гуцульщині. Там за співучастю пропагандистського відділу при 1-й угорській армії було знято звуковий фільм-репортаж «Гуцульщина», де показано українську Службу Божу, похід церковної процесії, гуцульську музику й танці у виконанні самих місцевих повстанців, гуцульські народні пісні. Згодом цей фільм, за спогадами українських повстанців, неодноразово демонстрували в кінотеатрах Будапешта, де він захоплював столичних угорців прекрасним народним співом і чудовим темпераментним виконанням танків⁴⁵. Цілком можливо, що цей фільм, який засвідчив приязні стосунки та щире дружбу між українським та угорським народами у важкий час завершального етапу II Світової війни, зберігся в архівних сховищах Будапешта.

Під впливом відновлення перемир'я та співпраці між УПА й угорською армією 27 червня 1944 р. командир VI-го угорського армійського корпусу Ференц де Кішбарнак і старшина УПА «Богдан Зубенко» від імені Головного військового штабу (ГВШ) УПА в районі Татарського перевалу в Карпатах уклали угоду в письмовій формі, за якою сторони припиняли між собою будь-які воєнні дії й обмінювалися зв'язковими старшинами при штабах обох армій.

⁴⁴ Я. Струтинський («Яспар»). Сотник Андрій Кисіль-Дольницький («Голубенко»)... — С. 194-195.

⁴⁵ Там само. — С. 194; Чижевський В. Вказ. праця. — Арк. 60.

Угорці взяли на себе зобов'язання забезпечити лікування поранених вояків УПА. У договорі більшовицьку Росію визнано спільним ворогом, проти якого мали координуватися спільні військові дії обох армій. Також вказано на те, що за будь-яких військово-політичних обставин обидві сторони ухилятимуться від бойових дій між собою⁴⁶. Цей випадок є одним із нечисленних в історії українсько-угорських переговорів у роки Другої світової війни, що завершився підписанням документа.

В угорських архівах текст договору між УПА та угорським військовим командуванням відшукати поки що не вдалося. Проте існує чимало доказів, які свідчать про існування такої угоди. Насамперед це наказ № 896 до відділів УПА, що його виявив М. Держалюк у Військово-історичному архіві Угорщини, автентичність якого, однак, піддають сумніву. Його також опубліковано в праці І. Ровоса⁴⁷. Наказ виданий від імені «Головного вищого штабу УПА» «головнокомандувачем бойових загонів Української повстанської армії, генералом» Б. Зубенком від 11 липня 1944 р.^{48*} У ньому зазначено, що угорська армія є союзником УПА в боротьбі проти ЧА і що всіх винуватців роззброєння угорських частин слід передати до військового трибуналу. Далі читаємо: «Не можна божевільно битися за маленький клаптик (Карпатський край) і одночасно нашу рідну Батьківщину — територіально більшу за Францію — віддавати Москві. Слід негайно звернути увагу наших бійців на можливість співробітництва Великої України і Угорщини. Хто цього не знає або не хоче зрозуміти, той не гідний бути членом української визвольної боротьби [...] У нас немає жодних територіальних претензій у

⁴⁶ *Ravasz István. Ukrán-magyar katonai kapcsolatok A XX.Század Első Felében // Україна-Угорщина: спільне минуле та сьогодення. Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 14-16 квітня 2005 р.) / Відп. ред. В. А. Смолій. — Київ, 2006. — С. 218.*

⁴⁷ Там само. — Old. 220.

⁴⁸ Держалюк М. Взаємини УПА з угорськими військами у 1944 р. // Пам'ять століть. — 1997. — №1. — С. 139, 141-142.

* Дуже дивно, що про нього зовсім мовчить підпільна документація УПА. Не вдалося також встановити й особу «Б. Зубенка». Адже, як член ГВШ УПА, він мав би фігурувати в багатьох документах повстанців, проте свідчення про нього в останніх відсутні. Викликає сумнів і його посада ген. (ген-май. у Ровоса Іштвана) та нехарактерні для цього періоду діяльності УПА кличі на початку та в кінці тексту документа.

Андрій Дольницький — «Кисіль»,
«Голубенко»

відношенні до Угорщини, і тому ми хочемо перебувати з нею у добрих стосунках»⁴⁹.

Зважаючи на сумнівну достовірність документа, поки що не можемо констатувати того факту, що зазначеною угодою головне військове командування УПА «пожертвувало» територією Закарпаття на користь Угорщини для реалізації власних планів щодо військової співпраці з угорською армією в Україні.

Зміст наказу також суперечить і платформі УГВР, прийнятій на Великому Зборі УГВР 11-15 липня 1944 р., яка засвідчує непохитність керівників ОУН та УПА щодо ідейного постулату боротьби за Українську державу на всіх етнічних українських землях. Зокрема в

III-му розділі платформи «Основні ідейно-програмові принципи» зазначено, що «УГВР прагне до порозуміння і до мирного співжиття з усіма сусідами України на принципі взаємного визнання права на власні держави на етнографічних землях кожного народу»⁵⁰.

Про укладення договору стало відомо й карним органам НКВД Львівської області — про це доносив у листопаді 1944 р. майор держбезпеки Свиридов співробітникові НКВД Глушку. У звіті про діяльність УПА подано свідчення про ці переговори, отримані від заарештованого інструктора-викладача школи УПА Івана Мельниченка, згідно з якими між ГК УПА та представниками угорського

командування досягнуто домовленості про переведення у разі необхідності старшинських шкіл УПА на територію Угорщини. У зв'язку з цим один із представників головного штабу УПА тривалий час перебував у штабі одного з угорських з'єднань. На території, де діяла угода, угорці не здійснювали реkvізицій, а стосунки між ними та вояками УПА були дружніми. Досить було при зустрічі з угорськими солдатами озброєній людині сказати аббревіатуру «УПА», як останню без перешкод пропускали. Згідно з тим же свідченням, з угорського складу для УПА було привезено зброю⁵¹.

Однією з умов договору було передавання розвідувальної інформації про дії ЧА, радянських партизанів і польських загонів від розвідувальних відділів УПА до командування угорської армії та скерування до штабу угорської армії українських розвідників. Українська сторона пішла на це тільки після згоди угорців відмовитися від територіальних претензій до України, надати військову допомогу УПА й не втручатися в процес збору розвідувальної інформації українським підпіллям. За домовленістю кожні десять днів зв'язковий від УПА мав доставляти розвідувальні зведення угорцям (перше таке зведення передали наприкінці серпня 1944 р.). Угорська сторона висловила бажання, щоб УПА розмістила своїх агентів-радистів у м. Станіславові, Стрию, Самборі, Долині, Калуші. У серпні 1944 р. А. Данилич, зв'язковий при штабі 1-ої угорської армії, передав 8 розвідників, яких скерували до м. Надвірної і Долини. Перед ними поставили завдання встановити місця дислокації штабів з'єднань і частин ЧА, здобути особисті відомості про командний склад⁵². Як відомо, УПА володіла досить ефективним розвідувальним забезпеченням того часу. Це була добре організована військова штатна розвідка та нештатна агентурна розвідка.

Наприкінці війни УПА часто обмінювалася військовими розвідувальними даними з відступаючими німецькими частинами, а також із союзниками Німеччини — Румунією та Угорщиною. Так, начальник відділу 1-Б (розвідка) штабу 1-ої угорської армії К. Молнар отримав від начальника розвідки німецько-угорської групи армій «Північна Україна» полковника фон Блюмрюдера вказівку про

⁴⁹ Держалюк М. Вказ. праця. — С. 141-142.

⁵⁰ УГВР в світлі постанов Великому Збору та інших документів з діяльності 1944-1951 рр. (Збірка документів). — Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1956. — С. 13.

⁵¹ Боляновський А. Вказ. праця. — С. 58-59.

⁵² Веденєв Д. Розвідувальна діяльність УПА (1943-1945). — С. 406; Веденєв Д. В., Биструхін Г. С. Меч і тризуб. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА (1920-1945). — Київ, 2006. — С. 275-277.

те, щоб УПА повідомляла розвіддані про Червону армію та радянських партизанів⁵³.

Дослідник історії спецслужб ОУН Д. Веденєєв згадує про переговори угорців із ГВШ УПА 11 липня 1944 р. в м. Богородчанах⁵⁴, проте детальних відомостей про їх перебіг і результати історик не подав.

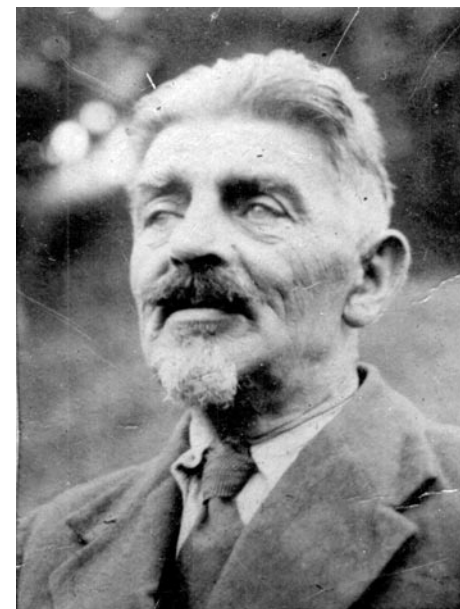
Окремі фрагментарні відомості про українсько-угорські переговори на теренах 4-ої ВО «Говерля» подає лікар УПА Т. Поліщук. Він зазначає, що переговори між угорцями та українськими повстанцями на відтинку фронту на Косівщині привели до встановлення угоди про ненапад, угорські війська заявили про готовність із двома сотнями перейти до УПА для спільної боротьби проти ЧА. Результатом стало укладення договору про ненапад на рівні командування 4-ої ВО «Говерля» та 1-ої угорської армії в Карпатах під час переговорів у Краснополлі. Від угорського боку представниками були лейтенант і капітан, а з боку УПА — Т. Стефанович — «Кропива» та інші повстанські старшини. Угорський капітан пообіцяв надати українським повстанцям зброю, медикаменти, погодився прийняти на лікування 7 поранених стрільців УПА. Українська місія, яка відправилася на Закарпаття, передала поранених до військових шпиталів, забрала передану УПА зброю на одному з угорських складів і повернулася назад на терен своїх дій⁵⁵.

У липні 1944 р. за домовленістю між угорськими офіцерами та командуванням 4-ої ВО «Говерля» на чолі з призначеним замість І. Бутковського — «Гуцула» май. Миколою Твердохлібом — «Громом» було організовано перевезення на територію Закарпаття та Словаччини поранених бійців УПА для подальшого лікування у військових шпиталях угорців. Серед них опинився і О. Болахівський — «Василь Савчин», лікар одного з відділів ВО «Говерля»⁵⁶.

За допомогою А. Дольницького в Угорщині влітку 1944 р. вдалося провести вишкіл п'ятьох радистів, що отримали закодовану назву «жучкари». Для їх переведення на терени дій УПА А. Дольницький

виїхав до угорського штабу на Закарпаття. У Хусті він передав трьох дівчат і двох хлопців-радистів (серед них був Євген Музичка) для подальшого вишколу через зв'язкового Я. Стругинського — «Яспара» до командування ВО «Говерля». «Яспар» у середині літа 1944 р. разом із шефом зв'язку при ГВШ УПА сотником Михайлом Медведом — «Карбовичем» приїхав до Хусту та перебрав радистів під своє командування⁵⁷. За даними Василя Чижевського, наприкінці весни 1944 р. в УПА-«Захід» було організовано два курси радистів, один з яких відбувався на Львівщині в миколаївських лісах, а другий — у Карпатах під керуванням інструктора на псевдо «К.». Другий вишкіл закінчено з допомогою угорців на території Закарпаття в червні 1944 р. Окрім цього, за його відомостями, на території Карпат і Закарпаття за співучасті угорців організовано курси санітарок, медсестер, інструкторів юнацтва та політвиховників для відділів УПА⁵⁸.

Цікаву інформацію про взаємовідносини 16-ої піхотної угорської дивізії з відділами УПА на території Чорного лісу подає документ, що його знайшли російські дослідники О. Гогун та К. Александров в Архіві Гуверського інституту війни, революції та миру Стенфордського університету (АГІВРМ) США в колекції Дмитра

Теофіл Стефанович — «Кропива»

⁵³ Веденєєв Д. Розвідувальна діяльність УПА (1943-1945). — С. 406.

⁵⁴ Там само.

⁵⁵ Поліщук Т. На верхів'ях Гуцульщини. // Літопис УПА. — Т. 32: Медична опіка в УПА / Ред. М. Ріпецький. — Торонто-Львів, 2001. — Кн. 2. — С. 209-211.

⁵⁶ Болахівський О. З підпілля у невідому путь. Спомини. // Літопис УПА. — Т. 32: Медична опіка в УПА. — Торонто-Львів, 2001. — Кн. 2. — С. 181-193.

⁵⁷ Я. Стругинський («Яспар»). Сотник Андрій Кисіль-Дольницький («Голубенко»)... — С. 195.

⁵⁸ Чижевський В. («Демид»). Організація військової праці ОУН // Архів ЦДВР. — Арк. 60-61.

Карова. Авторство рукопису приписують Д. Карову, гіпотетичному агенту абверу на окупованій території СРСР, що після війни мешкав у Німеччині й видав брошуру «Партизанський рух в СРСР у 1941-1945 рр.». Рукопис, на думку дослідників, укладено на підставі показань свідків та інтерв'ю з учасниками подій. Зміст документа зводиться до того, що в кінці 1943 р. 16-а угорська дивізія, що входила до складу VII-го угорського корпусу, відступаючи, укріпилась у місцевості Станіславів-Долина. До основних завдань дивізії входили охорона залізничної лінії Станіславів-Долина та проведення каральних акцій проти українських повстанців. Під час прочісування величезного масиву Чорного лісу угорські війська були декілька разів обстріляні повстанськими відділами. У плани угорців не входило вступати з ними у великі сутички, тому в майбутньому вони стали уникати їх. У січні 1944 р. командування дивізії отримало повідомлення від «Партизанської Карпатської Армії», що попереджувало не здійснювати будь-яких каральних акцій проти місцевого населення та повстанців, оскільки УПА змушена буде розпочати масштабні військові дії проти угорців, хоча її командування прагне уникнути такої крайності, оскільки армія воює тільки проти більшовиків та німців. Зміст послання привернув увагу угорських офіцерів.

Згодом, у січні 1944 р., командування дивізії отримало наказ від штабу VII-го угорського корпусу очистити місцевість від партизанів. З цією метою декілька батальйонів дивізії застосували репресії, реквізувавши запаси продовольства та худобу в кількох місцевих селах. Відтак угорці отримали нове послання, в якому їм пропонували відповісти, чи будуть вони й надалі здійснювати репресії проти мирного населення та ворожі акції проти «Карпатської Партизанської Армії». Штаб VII-го корпусу наказав не відповідати повстанцям. Проте вже на час отримання наказу сполучення між Станіславом і Долиною було фактично розірване. Рано навесні 1944 р. дивізію розділено на дві частини: одна була в Станіславі, друга — у Долині, фактично їх оточили повстанські відділи. Українські повстанці перейшли до активних дій, внаслідок чого втрати угорського війська становили 30 осіб на добу. Усе сполучення було перерване, а підвезення продовольства стало неможливим. Ситуація ускладнилася ще й масовими переходами окремих угорських відділів на бік УПА.

Наприкінці травня 1944 р., зважаючи на те, що становище на фронті ускладнилося, командування дивізії, за мовчазної згоди штабу VII-го угорського корпусу, вирішило розпочати переговори з «Карпатською Партизанською Армією». Через кілька днів після цього до штабу 16-ої дивізії прибув уповноважений від УПА — капітан «Юрій». Внаслідок переговорів було укладено перемир'я, за умовами якого угорські частини дістали змогу підтримувати між собою сполучення та підвозити продовольство. Солдатам дивізії, що від'їжджали у службових справах, надавали пропускний пароль «Гонта». До початку липня 1944 р. було досягнуто спільної згоди між обома сторонами, і кілька офіцерів штабу виїхало в супроводі капітана «Юрія» для зустрічі з вищими представниками УПА. Зустріч відбулася в лісі поблизу селища Коростів-Гута. Обидві сторони швидко домовились і підписали угоду, що надавала угорцям право на вільний прохід з обозами через терени розташування загонів УПА на територію Угорщини. «Карпатська Партизанська Армія» погоджувалась у разі потреби прикрити відступ угорців перед частинами ЧА. Умови угоди було повністю реалізовано — 16-а піхотна угорська дивізія відбула на Захід, а загоны УПА прикрили її відступ⁵⁹.

Детальні свідчення про відносини між відділами УПА та угорської армії в районі Надвірної надав авторові стрілець сотні командира «Нечоси» (ВО 4 «Говерля») Іван Якимчук — «Сковорода», який працював у розвідці сотні. За його даними, угорські війська мали більше контактів з УПА, ніж бої та сутички з повстанськими відділами. Щоб нейтралізувати угорську військову загрозу для військових сил та запілля УПА, командування сотні вдавалося до різноманітних хитрощів і винахідливості, аби ввести в оману угорських гонведів, щоб роззброїти їх чи отримати перепустку в повстанське запілля. Зокрема, у сотні воював закарпатець на псевдо «Юрко» (справжнє прізвище невідоме), який у середині травня 1944 р. перейшов у званні молодшого офіцера одного з угорських відділів до сотні УПА під командуванням «Нечоси». Чудово володіючи угорською мовою, він, перевдягнений у трофейний мундир угорського підполковника, неодноразово брав участь у переговорах

⁵⁹ Гогун О., Александров К. Дії УПА проти 16-ої піхотної угорської дивізії // *Визвольний шлях*. — 2004. — Кн.2. — С. 79-82.

з командуванням угорських частин і підрозділів, вводячи в оману та заплутуючи противника. За свідченнями І. Якимчука, фіктивний угорський «підполковник» «Юрко» не раз рятував майже безвихідну ситуацію для сотні, коли вона опинялася в оточенні цілого угорського батальйону чи полку. У середині червня 1944 р. під час переходу сотні через село Цінява, де стояв угорський полк, командир «Нечоса» наказав «Юркові» вступити в переговори в командуванням угорського полку для пропуску повстанського відділу в заплілля. У формі угорського підполковника «Юрко» поінформував угорців про те, що це переходить Українська Повстанська Армія, і якщо вони не пропустять її, то не вийдуть із цього місця. У відповідь угорський командир наказав пропустити повстанців. Згодом сотня «Нечоси» роззброїла групу угорських вояків числом 12 осіб у селі Погорілці в Карпатах, забравши в них все обмундирування та радіостанцію, і відпустила гонведів на волю⁶⁰.

У середині червня 1944 р. в с. Завій Калуського району на Станіславщині розвідувальна група сотні «Нечоси» на чолі з І. Якимчуком — «Сковородою» у складі трьох осіб роззброїла групу угорських вояків із 14-ти осіб, серед яких були й офіцери. З допомогою «підполковника» «Юрка» проведено переговори з угорськими гонведами, у результаті яких домовлено про організацію наступної зустрічі. Угорці заявили, що вони не мають наміру вести боїв проти українських повстанців і погодяться привезти більшу кількість зброї та амуніції для УПА. На вимогу командира сотні всю захоплену зброю повернуто назад угорцям і всіх їх відпущено на волю. Наступного дня на умовленому місці після обміну попередньо узгодженими розпізнавальними знаками відбулася зустріч між двома сторонами. Угорці передали повстанцям 35 нових крісів, два ящики набоїв, ящик пістолетів і два ящики гранат⁶¹. Як свідчив І. Якимчук, надалі стосунки сотні з угорцями склалися назагал добре, великих боїв між ними не відбувалось, у той час як відділ вів довготривалі й виснажливі бої з німецькими військами⁶².

⁶⁰ Записав О. Пагіря 12.07.2008 р. в м. Моршині Стрийського району Львівської області від Івана Якимчука, 1924 р. н. — Зберігається в приватному архіві О. Пагіря.

⁶¹ Там само.

⁶² Там само.

Цінним джерелом для демонстрації поглядів вищого керівництва українського визвольного руху щодо переговорів та співпраці з Угорщиною є виголошена на Великому Зборі УГВР у липні 1944 р. політична доповідь видатного діяча ОУН Мирослава Прокопа — «Володимира», у якій він намагався осмислити геополітичну ситуацію у світі, змалювати внутрішнє та зовнішньополітичне становище України й окреслити стратегічні завдання українського визвольного руху. У цій ґрунтовній аналітичній праці зазначено, що, незважаючи на те, що «Україна не є сьогодні підметом в міжнародному житті й її боротьба не є сьогодні визнана всіми народами іншими як визвольна боротьба поневоленого народу за власну державу», «його визвольна боротьба знайшла вже неофіційне признание не одного закордонного обсерватора». Далі автор роз'яснював: «Оце парадоксальне явище можна пояснити тим, що ми назвали вище невиклярованістю ідейно-політичних фронтів в сучасній війні, або конкретніше фактом, що ряд народів, що неофіційно визнає боротьбу українського народу й його право на власну державу, та що навіть у цій боротьбі сам заінтересований, не дає нам офіційного визнання тому, бо він зв'язаний союзом з якимсь з двох наших головних ворогів, себто Москвою або Німеччиною». Саме до цих держав М. Прокоп відносив сателітів Німеччини — Угорщину та Румунію, які «далеко заінтересовані в українських визвольних змаганнях та в повстанні Української Держави». На думку автора, ці країни мали велике значення для українського революційно-визвольного руху: «Політично (підкреслення в документі. — О.П.), як майбутні співборці в одному протибольшевицькому фронті, стратегічно, як одна з дуже поважних брам в Європу, транзитних ліній для контакту й помочі з заходу». М. Прокоп у взаєминах з ними пропонував надалі дотримуватися постанов III Великого Збору ОУН про вилучення зі стратегії українського визвольного руху т. зв. другорядних фронтів, адже саме така тактика у відносинах з Угорщиною та Румунією виявилася найбільш успішною⁶³.

На жаль, угорська сторона виявилася не зовсім щирою у відносинах з керівництвом українського визвольного руху. В угорських

⁶³ Орлович В. Політична доповідь (червень 1944). — Архів ЦДВР. — Фонд: Архів Нью-Йорка. — Арк. 23. Грицьків Р. Політична доповідь Мирослава Прокопа (1944 р.) // Український визвольний рух. — 2005. — 36. 5. — С. 39-40.

архівах зберігся документ — доповідь начальника угорського генштабу про воєнно-політичне становище на 24-е липня 1944 р., що свідчить про досить упереджене ставлення вищого угорського військового командування до загонів та відділів УПА. Вважаючи, що українські повстанці, незважаючи на свої дружні заяви у бік угорців, можуть у будь-який вигідний для них момент напасти на угорські війська, рекомендовано «у ставленні до них постійно і всюди слід бути напоготові»⁶⁴.

Окрім цього, через різні обставини місцевого характеру і тиск на угорців з боку німецького командування доходило до сутичок між невеликими відділами УПА та угорської армії, що супроводжувалися втратами з обох боків. Наприкінці червня 1944 р. в Долинському районі відбувся бій між відділом охорони старшинської школи УПА «Олені» та угорською сотнею, яка була зайнята будівництвом додаткової лінії укріплень в передгір'ї Карпат. Внаслідок бою загинуло 27 угорців, а решта гонведів були змушені відступити⁶⁵.

На початку липня 1944 р. на дорозі Косів-Жаб'є старшинська школа «Грегит» у повному складі на чолі з поручником «Степовим» здійснила засідку на угорський підрозділ із 200 осіб, що відступав під натиском Червоної армії. У результаті вдало спланованої акції вся угорська сотня здалася в полон до повстанців. Після роззброєння та ревізії всього захопленого військового майна угорців відпустили на волю⁶⁶.

Кульмінацією зіткнень між УПА та угорською армією в липні 1944 р. стала участь угорського полку зі Сколього в наступі німецьких військ на позиції куреня УПА «Скажені» під командуванням Василя Андрусяка — «Різуна» на горі Лопата на теренах Долинщини 8 липня 1944 р. Після двох безуспішних атак угорські війська зазнали обстрілу артилерійським вогнем з боку позицій розташування відділів УПА і, зазнавши при цьому значних втрат, відступили. Під час бою ефективно спрацював договір про ненапад між угорською армією та УПА. У результаті досягнення попередньої таємної домовленості між обома сторонами угорське командування

полку пообіцяло повстанцям відступати відразу після того, як їх буде обстріляно⁶⁷.

У липні 1944 р. під час відступу угорських військ траплялися випадки грабування українських сіл. У відповідь на це відділи УПА вдарили по обозах і тилах угорських підрозділів і частин. При цьому було здобуто велику кількість зброї, військового майна, обмундирування та медикаментів, а також роззброєно декілька угорських відділів⁶⁸. Так, 24 липня 1944 р. між с. Тур'я і Жданна відділ Олекси Хімінця — «Благого» роззброїв сотню угорців. 24 липня 1944 р. у відповідь на акт спалення с. Угринова та його пограбування сотня Івана Гонти — «Гамалії» здійснила напад на угорців, відібравши в них усіх заарештованих людей, яких вели в напрямку на Угорщину⁶⁹. 30 липня 1944 р. в с. Кальному на Стрийщині чота сотні УПА під командуванням Володимира Верещинського — «Ясьміна» здійснила засідку на дві сотні мадярів, які відступали з фронту, і роззброїла їх. Після цього всіх полонених угорців нагодували й відправили на чолі з провідником з організаційних зв'язків ОУН у напрямку на с. Слободу-Болеківську, щоб провести їх до Угорщини⁷⁰.

Зберігся досить детальний опис акту роззброєння угорської сотні в районі села Старий Мізунь на Долинщині зусиллями трьох українських повстанців, випускників старшинської школи «Олені» — Богданом Римиком — «Ханенком», «Сливкою» та Романом Загоруйком — «Лапайдухом», які за допомогою різноманітних повстанських хитрощів і застосування засобів маскування змогли ввести в оману командування цілої угорської сотні, яка самовільно покинула лінію фронту й дезертирувала без відома німецького командування в бік Угорщини. Внаслідок вдалої акції було захоплено в полон 184 гонведи та здобуто велику кількість зброї й амуніції, яка стала надійною базою для формування цілого

⁶⁷ Літопис УПА. — Т. 19. — С. 54-55; Мірчук П. Українська Повстанська Армія. 1942-1952. — С. 43; Андрусак М. Нарис історії Бойківщини // Бойківщина. Середня частина Карпат. — Філадельфія-Нью-Йорк, 1980. — С. 160-161.

⁶⁸ Чижевський В. («Демид»). Організація військової праці ОУН // Архів ЦДВР. — Арк. 59.

⁶⁹ ЦДАВО України. — Ф., 3833. — Оп. 2. — Спр. 16. — Арк. 32 зв.

⁷⁰ Нескорена Долинщина. Літопис визвольних змагань. Мартирологи, біографії, спогади, документи, фотографії. Упор. М. Борис. — Івано-Франківськ, 2002. — С. 477; УПА в світлі документів з боротьби за УССД. Ч. II. — С. 61.

⁶⁴ Держалюк М. Взаємини УПА з угорськими військами у 1944 р. — С. 142.

⁶⁵ Літопис УПА. Т. 19. — С. 37.

⁶⁶ Андрусак М. Брати грому. Художньо-публіцистична повість. — Коломия: «Вік», 2002. — С. 143-144.

повстанського куреня. Усіх полонених угорців вояки УПА відпустили на волю⁷¹.

У другій половині липня 1944 р. під час очищення від залишків загону червоних партизанів Миколи Шукаєва у Майданських лісах на Станіславівщині один із відділів УПА, що перебував в околицях с. Зубриця-Головсько, зазнав несподіваного нападу з боку угорських військ. Однак, відбивши напад, повстанський відділ завдяки успішному обхідному маневру зумів оточити гонведів і змусив їх скласти зброю. Усе військовоє спорядження угорців конфіскували, а роззброєних мадярських вояків відпустили⁷². У деяких випадках угорські відділи, які потрапляли в оточення частин ЧА, самі погоджувалися передавати зброю та амуніцію для відділів УПА, за що отримували в допомогу місцевих провідників, які виводили їх безпечними шляхами з оточення через гори на територію Угорщини⁷³.

У серпні 1944 р. разом зі стабілізацією фронту вдалося певним чином нормалізувати українсько-угорські відносини. Одним із чинників, який сприяв цьому, стали документи інструктивного типу для членів підпілля, розроблені в середовищі керівних осередків ОУН. Так, в одній з інструкцій Центрального Проводу ОУН, адресованій членам націоналістичного підпілля, виданій наприкінці літа — на початку осені 1944 р., наказувано не загострювати стосунків із сусідніми народами, а саме з поляками, румунами та угорцями, а, навпаки, намагатися бути з ними в добрих взаєминах. У розмовах із представниками згаданих народів рекомендовано звертати їхню увагу на абсолютну недоцільність ворожнечі та боротьби з українським народом у той час, коли існує спільна для всіх загроза і ворог № 1 — СРСР. «Нам треба сконсолідуватись між собою, — зазначено в поясненні до інструкції, — для спільного фронту проти одного ворога. Щойно після того будемо рішати про справи між собою. Коли хтось зверне увагу, як ми можемо миритись з тими, які мають претензії-апетити на наші землі, як Галичина, Карпатська Україна, Бессарабія і інші, то даймо коротку відповідь, що це справа проводу і нас ця справа не обходить»⁷⁴.

⁷¹ Загоруйко Р. Повернення із справжнього пекла. — Дрогобиччина, 1996. — С. 256-260.

⁷² УПА в світлі документів з боротьби за УССД. — Ч. II. — С. 61; Літопис УПА. Т. 19. — С. 40.

⁷³ Чижевський В. Вказ. праця. — Арк. 59.

⁷⁴ ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 46. — Арк. 21-23.

Черговий випадок українсько-угорського порозуміння зафіксовано на початку серпня 1944 р. За свідченням лейтенанта запасу Хідвегі Лайоша, ад'ютанта 24-ої угорської піхотної дивізії, яка підпорядковувалася 11-му німецькому корпусові, що був дислокований у Галичині в долині р. Бистриця, до командира дивізії ген.-май. Яноші Маркоці навідався староста села як цивільний представник від УПА. За домовленістю з ним відділи УПА отримали угорську зброю й амуніцію і, своєю чергою, зобов'язалися звільнити полонених солдатів 24-ої угорської піхотної дивізії з радянського полону⁷⁵.

Окрім цього, угорці допомогли окремим відділам УПА, які опинилися між двома фронтами, продовольством. Харчову допомогу від мадярів також отримала старшинська школа «Олені», яка опинилася в тяжких умовах у Карпатах⁷⁶. Військові контакти з угорським командуванням під час відступу угорських військ у Карпатах встановлював також начальник розвідки та зв'язку старшинської школи «Олені» «Ждан», який, за деякими неперевіреними відомостями, декілька разів виїжджав до Будапешта⁷⁷.

У той самий час на окремих ділянках фронту продовжували існувати збройні зіткнення та сутички між відділами та підрозділами двох армій. На початку серпня 1944 р. курінь «Скажені» під командуванням В. Андрусяка — «Різуна» роззброїв 220 мадярів. Під час проведення цієї акції було вбито 2 і поранено 7 угорців без втрат з боку повстанців⁷⁸.

15 серпня 1944 р. дійшло до сутичок між повстанським відділом та угорцями в околиці с. Жаб'є на Гуцульщині, де останні масово грабували місцеве населення. Внаслідок бою загинуло 32 мадяри, в тому числі 3 офіцери. Повстанські втрати нараховували 1-го вбитого та 1-го пораненого⁷⁹.

⁷⁵ Ravasz István. Ukrán-magyar katonai kapcsolatok A XX.Század Első Felében. — Old. 219.

⁷⁶ Чижевський В. Вказ. праця. — Арк. 59.

⁷⁷ Нескорена Долинщина. Літопис визвольних змагань. Мартирологи, біографії, спогади, документи, фотографії. Упор. М. Борис. — Івано-Франківськ, 2002. — С. 456.

⁷⁸ УПА в світлі документів з боротьби за УССД. 1942-1950 рр. Частина II. — С. 69; Літопис УПА. Т. 19. — С. 130.

⁷⁹ УПА в світлі документів з боротьби за УССД. 1942-1950 рр. Частина II. — С. 65; Архів ЦДВР. — «Із дій УПА в Галичині» — Арк. 14.

Цей випадок детально описав у своїх спогадах працівник Крайового військового штабу (КВШ) УПА-«Захід» Василь Чижевський — «Демид». На його думку, головним ініціатором погромів українських сіл на Гуцульщині був командир угорської бригади 1-ої армії, колишній польський офіцер, який вороже ставився до українців. У відповідь на постійні грабунки гуцулів зв'язковий старшина УПА, який перебував при штабі 1-ої угорської армії, — Я. Струтинський — «Яспар» звернувся зі скаргою до угорського командування, але це не дало результатів. Після цього командування УПА видало наказ повстанським відділам завдати удару по мадярських грабіжниках. Дійшло до сутичок між відділом УПА та угорським батальйоном в околиці с. Жаб'є, внаслідок чого мадяри втратили 32 вояків убитими (в тому числі 3-х офіцерів) та панцерне авто, з українського боку був один убитий та один важкопоранений. Дуже швидко справа українсько-угорського збройного зіткнення набрала розголосу. На місце бою виїхала спільна угорсько-українська комісія зі штабу 1-ої угорської армії та зв'язковий старшина УПА. Внаслідок перевірки було встановлено, що відділ УПА діяв правильно, оскільки угорці порушили одну з умов договору. При цьому угорський військово-польовий суд покарав командирів бригади та батальйону, які ініціювали антиукраїнські акції⁸⁰. Після цього відносини між УПА та угорцями на території Гуцульщини було певним чином унормовано. Під час відступу у вересні 1944 р. із с. Жаб'є угорські частини передали до рук УПА значну кількість продовольства, провіанту та зброї, яких не могли евакуювати⁸¹.

Під впливом українсько-угорських переговорів та зважаючи на безперспективність антинімецького фронту боротьби, командування Оперативної групи «Захід-Карпати», яке було створене для організованого переходу всіх підпорядкованих йому відділів УПА через лінію фронту в більшовицьке запілля, 22 серпня 1944 р. видало наказ ч. 1. У ньому зазначено, що «німці з опущенням української території перестають бути для нас окупантом та головним ворогом». Командування групи наказувало «оминати всякі зударі як з німцями, так і з мадярами (виділення наше. — П.О.). Тільки

⁸⁰ Чижевський В. («Демид»). Організація військової праці ОУН // Архів ЦДВР. — Арк. 58.

⁸¹ Там само. — Арк. 59.

у випадку нападу на нас боронитись. Про випадки зударів зараз доносити до штабу УПА «Захід-Карпати». Далі документ повідомляв, що «мадярські частини, які досі культурною поведінкою на українських землях здобули собі симпатію українського населення, **трактувати як приятелів** (виділення наше. — П.О.)». Дуже строго заборонялося роззброювати «поодиноких вояків чи розбитків згаданих армій»⁸².

На час переходу через фронт загону в складі двох куренів Василя Мізерного — «Рена» після закінчення його вишколу на Буковому Берді 24 серпня 1944 р. ГВШ УПА на чолі з Дмитром Грицаєм — «Перебийносом» та КВШ УПА-«Захід» видали усну інструкцію відносно ставлення УПА до різних народів. Щодо угорців у ній наголошувало на тому, аби сотні куреня під час переходу фронту не входили в жодні сутички та бої з мадярськими частинами. У тому разі, якби дійшло до випадкових зіткнень, командування куреня мало знайти контакт із командуванням угорських частин і покликатися на попередньо укладений договір між УПА та Угорською армією⁸³.

Аналогічні розпорядження зафіксовано і з боку командування окремих військових частин 1-ої угорської армії, які, зайнявши оборонні позиції в передгір'ях Карпат, були зацікавлені у співпраці з УПА перед наступом Червоної армії на територію Угорщини. У Військово-історичному архіві Угорщини зберігся «Наказ про дії 13-ої піхотної дивізії щодо українських партизанів, від 23 серпня 1944 р.», опублікований в угорському збірнику документів про Другу світову війну⁸⁴. У ньому зазначено, що на лівому фланзі розташування дивізії стаціонує «самостійні частини УПА», які «борються, з одного боку, за звільнення України, а з іншого — проти спільної більшовицької загрози». Тому «співпраця з ними необхідна й бажана». Покликаючись на попередній досвід зустрічей угорського командування з командуванням УПА, для гарантування «безпеки й непорушності співпраці» з українськими

⁸² ЦДАВО України. — Ф. 3836. — Оп. 1. — Спр. 16. — Арк. 1.

⁸³ Літопис УПА. — Т. 33: Тактичний відтинок УПА 26-ий «Лемко»: Лемківщина і Перемищина. (Документи і матеріали) / Ред. П. Потічний та І. Лико. — Львів-Торонто, 2001. — С. 114.

⁸⁴ A Második Vékágháború. Szerkesztette Ungváry Krisztián. — Osiris Kaidó. Budapest, 2005. — Old. 432-434.

повстанцями командир 13-ої піхотної дивізії наказував усім підпорядкованим йому відділам не ставитися до них як до ворогів. У разі потрапляння до угорського полону вояків УПА угорська служба безпеки мала їх звільнити. При цьому документ забороняв конфісковувати в повстанців зброю та амуніцію, навіть якщо встановлено їх угорське походження. Для підтримування зв'язку командування 13-ої угорської дивізії із загоном УПА, що перебував в околицях сіл Завадки та Кривого, було встановлено систему паролів, яка змінювалася кожні 10 днів. До 31 серпня 1944 р. діяли такі паролі: угорський — «Кошице» та український — «Ковель». У разі, якщо під час особистої зустрічі з вояком УПА останній вживав неправильний пароль, його наказувано затримувати або відразу ж розстрілювати на місці⁸⁵. Наказ зазначав, що **«основною умовою співпраці є відмова частин від самовільного пограбування населення»** (виділення в документі. — О.П.). Ніхто не має права самовільно привласнювати урожай, фрукти або будь-яку приватну власність населення». Всі угорські солдати, які порушили цей пункт наказу, мали бути піддані смертній карі. Було заборонено будь-який збір продовольства, турбування населення та пересування в районі с. Кривого, Дольськї, Задрельськї й Завадка (угорські назви українських населених пунктів), де стаціонував загін УПА, без попереднього на те дозволу угорського командування. Окрім цього, підпорядкованим частинам було заборонено здійснювати безпосередні переговори з командуванням УПА. Монополію на встановлення будь-яких контактів із вояками УПА та ведення офіційних переговорів із командирами українських повстанців мала мати виключно служба безпеки при командуванні 13-ї піхотної дивізії. Для всіх інших гонведів подібні починання оголошено «небезпечними для життя». Угорське командування було добре поінформоване про те, що частини УПА готувалися до переходу фронту в більшовицьке запілля⁸⁶.

Окрім цього, наказ зафіксував досить прихильне ставлення угорських військових до партизанів УПА. Зокрема, при їх затриманні органам угорської служби безпеки не треба було не тільки забирати в них зброю, а й попередньо допитувати. Більше того,

⁸⁵ *A Második Vikágháború. Szerkesztette Ungváry Krisztián. — Osiris Kaidó. Budapest, 2005. — Old. 432-433.*

⁸⁶ *Там само. — Old. 433.*

дозволялося поширювати зміст цього наказу серед солдатів лише в тому разі, коли цього вимагали інтереси «безперешкодної співпраці» з УПА. При цьому угорські офіцери не хотіли розкривати таємниці організації й структури підпільної української армії перед мадярськими солдатами⁸⁷, про що просили старшини УПА під час переговорів з угорцями.

Одним із проявів військової співпраці між УПА та угорською армією стало постачання повстанським відділам зброї та боеприпасів. Відступаючи, частини 1-ої угорської армії залишали на попередньо узгоджених із командуванням УПА місцях вантажі з військовим спорядженням. Згідно зі спогадами Івана Дмитрика, який був стрільцем у сотні Дмитра Свістеля — «Веселого» куреня «Рена», у кінці серпня — на початку вересня 1944 р. до с. Дверничок, Дверник, Лютовисько на Станіславівщині періодично прибували угорські вантажні машини зі зброєю та амуніцією для відділів УПА. Один із таких транспортів, в якому була також і важка артилерійська зброя, сотня «Веселого» забрала у с. Ступостянах⁸⁸. Окрім цього, на початку вересня 1944 р. в с. Гульськї з ініціативи угорської сторони було проведено переговори між мадярським розвідувальним відділом, який отримав завдання від угорського командування підготувати терен до переходу більших військових сил, та сотенним «Веселим» на тему пропуску угорських військ через територію, контрольовану сотнею УПА. Внаслідок домовленості гонведи поінформували українських старшин про шлях переходу їхнього війська і за сприяння в цій справі подарували повстанцям скриньку з гранатами⁸⁹.

Як приклад співпраці між УПА та угорською армією можна також навести випадок, який трапився 31 серпня 1944 р. в с. Бугрівка в Надвірнянському районі, коли українські повстанці звільнили з радянського полону 6 угорських гонведів⁹⁰.

Одним із виявів існування співпраці між 1-ою угорською армією та УПА став вплив угорського командування на розташовані поряд

⁸⁷ *A Második Vikágháború. — Old. 433-434.*

⁸⁸ *Дмитрик І. Влісах Лемківщини. Спомини вояка УПА. Видання друге. — Сучасність 1977. — С. 45.*

⁸⁹ *Там само. — С. 50.*

⁹⁰ *УПА в світлі документів з боротьби за УССД. — Частина II. — С. 68.*

німецькі військові частини щодо ставлення до українських повстанців. Зокрема внаслідок відповідної роботи угорських офіцерів серед командирів частин 59-го німецького корпусу останні змінили своє ставлення до УПА на нейтральне⁹¹. Інколи окремі відділи УПА під більшовицьким натиском відступали на територію Угорщини, де перебували за попереднім узгодженням із угорським командуванням. Так, 5 вересня 1944 р. в с. Гошеві Болахівського району на Станіславівщині більшовики великими силами оточили та ліквідували дві сотні УПА, які прибули сюди з території Угорщини⁹².

Цікаві відомості про стосунки УПА з угорською армією подає у своєму щоденнику один із працівників штабу ВО 4 «Говерля». За його свідченнями, 4 вересня 1944 р. угорська розвідка надіслала до штабу ВО лист із пропозицією передати трьох угорських офіцерів, захоплених повстанцями 1 вересня, в обмін на угорську зброю та амуніцію. Того ж дня угорцям було передано трьох полонених офіцерів під прикриттям сутички з відділом мадярів на чолі із закарпатцем, поручиком Іванчем. 12 вересня 1944 р. група старшин УПА у складі командира ВО «Говерля» М. Твердохліба — «Грома» та працівника штабу ВО «Говерля» сот. Костя Петера — «Сокола» відвідала місце розташування угорського командування, досягнувши домовленості про організацію поїздки старшин УПА на Закарпаття. 14 вересня 1944 р. командир «Грім», начальник вишкільного відділу ГВШ УПА Михайло Медвідь — «Карбович», зв'язковий УПА при I-ій угорській армії Я. Струтинський — «Яспар» та інші старшини виїхали до Угорщини на територію Закарпаття. Відвідавши угорську заставу під командуванням пор. Іванча, група старшин УПА у супроводі угорських відділів, які відступали, виїхала залізничним потягом до станції Рафайлова. Після цього, пересівши на угорську машину, вони перетнули кордон і залізницею доїхали до Хуста. Протягом усієї подорожі старшин УПА постійно супроводжували угорські молодші офіцери та солдати. «Мадяри оглядають нас із зацікавленням й мають до нас респект, бо знають, що ми із УПА», — писав у своєму щоденнику невідомий працівник

⁹¹ Андрусак М. Нарис історії Бойківщини // Бойківщина. Середня частина Карпат. — Філадельфія—Нью-Йорк, 1980. — С. 164.

⁹² УПА в світлі документів з боротьби за УССД. Частина II. — С. 69; Нескорена Долинщина. Літопис визвольних змагань. Мартирологи, біографії, спогади, документи, фотографії / Упор. М. Борис. — Івано-Франківськ, 2002. — С. 497.

штабу ВО «Говерля». 16 вересня 1944 р. у Хусті відбулася зустріч між командуванням 4-ої ВО «Говерля» та угорськими офіцерами, про результати якої цитоване джерело, на жаль, не містить інформації. Тут також відбулося знайомство з колишнім офіцером чехословацького штабу «Голубенком» (справжнє прізвище та ім'я не відомі). 17 вересня 1944 р. група старшин УПА разом із «Голубенком» у супроводі угорського сотника виїхала до Скольного⁹³. Цілком можливо, що предметом переговорів із представниками угорського командування було врегулювання відносин між УПА та відступаючими частинами й підрозділами I-ої угорської армії, а також передача кваліфікованого офіцера (очевидно, закарпатця за походженням), який у той час воював у складі угорської армії, до старшинського корпусу УПА.

Окрім цього, щоденник зафіксував переїзд заступника шефа Головного військового штабу УПА Олексі Гасина — «Лицаря» машиною з Ужгорода до с. Кальне на Станіславівщині⁹⁴. Документ також містить інформацію про те, що група закарпатців, які воювали в складі угорської армії, на чолі з поручиком Іванчем перейшла в повному озброєнні до складу УПА й допомагала організувати рейд сотні «Вікторія» на Закарпаття в с. Ясіня, який відбувся 2-6 жовтня 1944 р.⁹⁵

Під час рейду загону «Лемківщина-Захід» із Закерзоння в запілля більшовицького фронту на територію Східної Галичини його сотням доводилося часто зупинятися в одній місцевості поряд із частинами I-ої угорської армії, які відступали на територію Угорщини. При цьому угорське командування інколи передавало українським повстанцям частину військового спорядження, продовольства та одягу, необхідних відділам УПА для боротьби проти більшовиків у нових умовах комуністичної окупації України. Часто обидві армії обмінювалися між собою розвідувальною інформацією відносно перебування частин ЧА. Загалом угорські солдати надзвичайно дивувалися тому факту, що загоны УПА переходять у запілля більшовицького фронту, вважаючи, що збройна боротьба в умовах радянської окупації просто нереальна.

⁹³ ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 2. — Спр. 16. — Арк. 34-37.

⁹⁴ Там само. — Арк. 37 зв.

⁹⁵ Там само. — Арк. 40 зв.-41.

Проте існували й випадки збройних зіткнень. За спогадами стрільця сотні Михайла Дуди — «Громенка», що була в складі куреня «Рена» Є. Добровольського — «Лісового», на початку вересня 1944 р. під час переходу загону в більшовицьке загілля відбувся тригодинний бій з угорським батальйоном (400 осіб) на Ужоцькому перевалі. Опинившись у невідгладному становищі, оскільки курінь «Рена», який перебував на горі, здійснював мінометний обстріл угорських позицій у маленькому присілку на схилі, мадярський батальйон підняв білий прапор, і його повністю роззброїли повстанці. При цьому вояки УПА зняли з угорських гонведів усе обмундирування, віддавши їм власний цивільний одяг. Угорці погодилися на це, оскільки й так відступали у напрямку Угорщини⁹⁶.

29 вересня 1944 р. під час перебування куреня «Рена» в с. Лавочному, яке вже залишили угорські війська, але ще не зайняли більшовики, його сотні були несподівано обстріляні гарматно-мінометним вогнем з боку угорської оборонної лінії, внаслідок чого було важко поранено одного й легко поранено кількох українських повстанців. Командир В. Мізерний («Рен») відразу ж вислав до мадярської частини кінну стежу з білим прапорцем для переговорів на чолі з чотовим «Тарасом». До неї також увійшов ройовий «Аврам», виходець із Закарпаття, який володів угорською мовою. Під час перегорів із командуванням угорської частини, яка здійснила обстріл, українська делегація, діючи відповідно до наданої перед початком рейду куреня інструкції ГВШ УПА та КВШ УПА-«Захід», вимагала припинити вогонь, покликаючись на договір між ГК УПА та командуванням угорської армії. Угорські офіцери, які були поінформовані про цей договір, відразу видали наказ про припинення вогню. Вони перепрошували за інцидент, пояснюючи, що помилково прийняли відділи УПА за більшовицькі частини. Внаслідок досягнутої домовленості українська делегація дала згоду на те, що сотні куреня «Рена» в скорому часі негайно покинуть с. Лавочне, зважаючи на очікуваний прихід сюди частин ЧА. Своєю чергою, угорські офіцери зобов'язалися піклуватися про важкопораненого стрільця УПА, оскільки в санітарно-медичного персоналу сотень куреня не було можливості дбати про нього за тих обставин. Окрім

⁹⁶ Записав О. Пагіря 16.07.2008 р. в Тернополі від Євстахія Добровольського, 1927 р. н. — Зберігається в приватному архіві О. Пагіря.

цього, командування угорської частини погодилося пропустити на територію Угорщини втікачів із Галичини, які, налякані більшовицьким терором на вже зайнятих українських землях, поспішали виїхати за кордон⁹⁷. Слід нагадати, що умова про прийняття української еміграції на свою територію була одним із пунктів укладеного наприкінці 1943 р. усного договору між ОУН та Генштабом Угорщини в Будапешті. Тому вже того самого дня угорське командування видало наказ про дозвіл українським втікачам переходити мадярський кордон. Тоді ж курінь «Рена» покинув с. Лавочне, а важкопораненого бійця УПА підводою було допроваджено до угорських диспозицій.

Підсумовуючи розгляд проблеми взаємовідносин між українським визвольним рухом та угорською армією в Галичині в першій половині 1944 р., слід зазначити, що зустріч угорських військових з українськими повстанцями в регіоні мала більш конфліктний і жорсткий характер, ніж на Волині та Південному Поліссі в 1943 — на початку 1944 рр. Такий стан відносин зумовлювали декілька об'єктивних факторів. По-перше, великий вплив на погіршення стану українсько-угорських військово-політичних стосунків у вказаний період мала трагічна для історії Угорщини періоду Другої світової війни німецька окупація країни. Остання супроводжувалася насаджуванням німецьких порядків у державі, усуненням із керівних посад осіб прозахідного налаштування, які робили попередні спроби, щоб вивести країну зі стану війни за підтримки західних союзників, і які в обличчі ОУН і УПА вбачали потенційних союзників у протистоянні з більшовицькою загрозою. Репресії проти всіх опозиційних до нацистського курсу сил супроводжувалися також заміною угорського військового істеблішменту, який був ненадійний з німецького погляду, на осіб відверто пронимецької орієнтації. По-друге, важливим фактором, який стримував нормалізацію

⁹⁷ Ріпецький М. («Горислав»). Історія куреня «Рена» // Літопис УПА. — Т. 33: Тактичний відтинок УПА 26-ий «Лемко»: Лемківщина і Перемищина. (Документи і матеріали) / Ред. П. Потічний та І. Лико. — Львів-Торонто, 2001. — С. 118; Ріпецький М. Санітарна служба в Лемківському курені УПА // Літопис УПА. — Т. 23: Медична опіка в УПА: документи, матеріали і спогади. — Торонто-Львів, 1992-1993. — С. 130-131; Дмитрик І. В лісах Лемківщини. Спомины вояка УПА. Видання друге. — Сучасність 1977. — С. 63-64; Герасимів І. («Палій»). З юнацьких мрій — у ряди УПА. (Спогади ройового УПА). — Торонто-Львів, 1999. — С. 70-71.

українсько-угорських військово-політичних стосунків у Галичині, була слабка обізнаність рядових учасників української збройної боротьби, з одного боку, та угорських військових новоукомплектованої І-ої угорської армії, з іншого, про існування загального договору про ненапад, нейтралітет і військову співпрацю на антибільшовицькій основі між командуванням УПА та угорської армії, що було зумовлено надзвичайно великою секретністю та конспіративністю попередніх переговорів. По-третє, на території Галичини значно більше, ніж на Волині та Південному Поліссі на українсько-угорські відносини впливав польський фактор, що значно загострило стосунки між двома народами. У зв'язку з цим у регіоні між українським визвольним рухом та угорською армією виник збройний конфлікт значно більш затяжного й жорсткого характеру, ніж це було північніше.

Водночас слід констатувати, що поряд із випадками гострих військових зіткнень існували й факти переговорів між представниками командувань двох армій щодо укладення договору про ненапад і співпрацю у військовій і медико-технічній сферах. Проте, на відміну від Волинського пакту про нейтралітет і ненапад, ці спроби мали більше локальний і тактичний характер. Обидві з переговорних сторін виявилися не до кінця послідовними в реалізації домовленостей на практиці й кожна з них насамперед намагалася максимально вигідно використати одна одну в умовах навислої більшовицької загрози для обох народів.

Володимир Марчук

ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕТРА ФЕДУНА — «ПОЛТАВИ» В ПРОПАГАНДИСТСЬКОМУ АПАРАТІ УКРАЇНСЬКОГО ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ В 1940-Х-1950-Х РОКАХ

Постать Петра Федун — «Полтави» (23.02.1919—21.12.1951) — відомого діяча українського національно-визвольного руху 1940-1950-х рр., члена Проводу ОУН, заступника Голови Генерального Секретаріату УГВР, залишається малодослідженою у вітчизняній історичній науці. На сьогодні опубліковано лише дослідження, присвячені його теоретичній спадщині, серед авторів — історики А. Русначенко, М. Нагірняк, П. Потічний, Т. Андрусяк. Натомість досі немає статей, які висвітлювали б діяльність П. Федун як одного з керівників визвольного руху.

Петро Федун — «Полтава»

Мета статті — розглянути діяльність Петра Федун в пропагандистському апараті націоналістичних структур українського підпілля.

* * *

Перебування Петра Федун у лавах визвольного руху нерозривно пов'язане з функціонуванням пропагандистського апарату ОУН, УПА та УГВР, у якому він почав працювати влітку 1944 р. Після загибелі 1944 р. керівника Головного осередку пропаганди й інформаційної служби (ГОПІС) Йосипа Позичанюка — «Шахая» цю структуру очолив П. Федун¹. Для роботи в ній він узяв організаційне

¹ Стасюк О. Видавнича діяльність ОУН на українських землях у 1944 — 1950-х роках // Вісник Львівського університету : Серія істор. — Львів, 2002. — Вип. 37/2. — С. 174.